

Данко Шипка

РЕЧНИК ОПСЦЕНИХ РЕЧИ

Л И Н Г В И С Т И Ч К Е Е Д И Ц И Ј Е

Едиција МАЛИ РЕЧНИЦИ

Књига 2

Уредници

Зоран Колунџија

Павле Ћосић

Данко Шипка

РЕЧНИК ОПСЦЕНИХ РЕЧИ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

KORNET

КОРНЕТ
Београд

САДРЖАЈ

0. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	5
1. ОПСЦЕНЕ РЕЧИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – ЊИХОВА СТРУКТУРА, ФУНКЦИЈЕ И ПСИХОЛОШКИ СТАТУС ..	6
1.1. СОЦИЈАЛНОПСИХОЛОШКИ ОКВИРИ ОПСЦЕНОСТИ	6
1.1.1 СФЕРА ПСИХОЛОГИЈЕ ЛИЧНОСТИ	6
1.1.2 СФЕРА КУЛТУРЕ И ДРУШТВЕНИХ НОРМИ	6
1.1.3 ТАБУ	8
1.2. ЈЕЗИК И ОПСЦЕНОСТ	9
1.2.1 ТАБУ У ЈЕЗИКУ	9
1.2.2 ПОЉЕ ОПСЦЕНЕ ЛЕКСИКЕ	9
1.2.3 ОПСЦЕНА И ЕУФЕМИСТИЧКА ЛЕКСИКА	12
1.3. МЕТОДОЛОГИЈА	12
1.3.1 КУЛТУРОЛОШКОЛИНГВИСТИЧКА ПЕРСПЕКТИВА	12
1.3.2 КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКА ПЕРСПЕКТИВА	13
1.3.3 ТЕХНИКЕ ПРИКУПЉАЊА МАТЕРИЈАЛА	13
1.3.4 ЈЕЗИЧКЕ ГРАНИЦЕ	14

1.4	ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЧКА ТРАДИЦИЈА	14
1.5.	СТРУКТУРА ПОЉА ОПСЦЕНИХ РЕЧИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	15
1.5.1	СРЖНА ОПСЦЕНА ЛЕКСИКА	15
1.5.2	МЕХАНИЗМИ ПРОШИРИВАЊА ПОЉА ОПСЦЕНИХ РЕЧИ	16
1.5.3	МОРФОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПСЦЕНИХ РЕЧИ	23
1.6.	ФУНКЦИЈЕ ОПСЦЕНИХ РЕЧИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	24
1.6.1	ОПСЦЕНЕ РЕЧИ У ГОВОРНОМ ЧИНУ	24
1.6.2	КАРАКТЕРИСТИЧНА КОНТЕКСТНА ОКРУЖЕЊА ОПСЦЕНИХ РЕЧИ	25
1.6.2.1	ПСОВКЕ	53
1.6.2.2	УЗРЕЧИЦЕ, ПОШТАПАЛИЦЕ, ФРАЗЕОЛОГИЗМИ	60
1.6.2.3	ИЗРЕКЕ И ПОСЛОВИЦЕ	62
1.6.2.4	ИГРЕ РЕЧИМА	62
1.6.2.5–6	ДОСКОЧИЦЕ И БРОЈАЛИЦЕ	64
1.6.3	СТРАТЕГИЈЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ И ЕУФЕМИЗАЦИЈЕ	31
1.6.4	РАСЛОЈЕНОСТ ПОЉА ОПСЦЕНИХ РЕЧИ	32
1.7.	ПСИХОЛОШКИ СТАТУС ОПСЦЕНИХ РЕЧИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	32
1.7.1	АНКЕТА СТАВОВА ПРЕМА ОПСЦЕНИМ РЕЧИМА	32
1.7.2	ОПСЦЕНЕ РЕЧИ У СРПСКОХРВАТСКИМ РЕЧНИЦИМА	40
1.7.3	ОПСЦЕНЕ РЕЧИ У ДИСКУРСУ	43
1.8	ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА	44
2.	РЕЧНИК ОПСЦЕНИХ РЕЧИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	46
3.	ИНДЕКСИ	101
3.1	СРЖНА ОПСЦЕНА ЛЕКСИКА И ЊЕНИ СИНОНИМИ	101

3.2	НАЈЧЕШЋИ ЕУФЕМИСТИЧКИ ЕКВИВАЛЕНТИ	
	ЛЕКСЕМА ИЗ ОСНОВНОГ ФОНДА.....	107
3.3	СРЖНА ОПСЦЕНА ЛЕКСИКА И ЕКВИВАЛЕНТИ	
	ИЗ ДРУГИХ ЈЕЗИКА	108
4.	ДОДАЦИ.....	111
4.1	КАРАКТЕРИСТИЧНА КОНТЕКСТНА ОКРУЖЕЊА	
	ОПСЦЕНИХ РЕЧИ	111
4.1.1	ПСОВКЕ.....	111
4.1.2	УЗРЕЧИЦЕ, ПОШТАПАЛИЦЕ, ФРАЗЕОЛОГИЗМИ.....	123
4.1.3	ИЗРЕКЕ И ПОСЛОВИЦЕ.....	129
4.1.4	ИГРЕ РЕЧИМА.....	131
4.1.5	ДОСКОЧИЦЕ	135
4.1.6	БРОЈАЛИЦЕ	136
4.2	ПРИМЕРИ УПОТРЕБЕ ОПСЦЕНИХ РЕЧИ У	
	ДИСКУРСУ.....	136
4.3	ЕУФЕМИЗАЦИЈСКЕ СТРАТЕГИЈЕ.....	146
4.4	ИЗБОР ИЗ ПОГРДНИХ НАЗИВА.....	147
5.	ЛИТЕРАТУРА О ОПСЦЕНИМ РЕЧИМА	153
6.	SUMMARY	169

0. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Како лексичко поље којим се монографија бави, тако и ауторов постмодернистички светоназор, па још и време објављивања ове студије (*fin de siècle*) говоре да све у њој изнесене тврдње треба узимати с извесном дозом подозрења. Поље наших опсцених речи, без сваке сумње, буре је без дна. Стога овај рад засигурно неће обухватити све оно што у том лексичком пољу код нас постоји. Циљ му је пре да начини први корак у студиозном проучавању ове области.

Но, почнимо, како и треба, од циљева. Први је циљ ове монографије пружање што исцрпнијег прегледа лексичког поља опсцених речи у српском језику и њихов опис из културнолингвистичке и когнитивнолингвистичке перспективе. Други постављени циљ јесте испитивање психолошког статуса опсцених речи код говорника српског језика.

Представљена монографија резултат је ауторовог вишегодишњег бављења пољем опсцених речи. У том периоду извршена су два психоллингвистичка испитивања на подручју

српског језика и ексцерпирани бројни извори. Рукописно издање прве верзије ове књиге, посвећене једино опсценостима у сленгу, кружило је међу специјалистима (па чак било и цитирано) и на Интернету. Ова се књига појављује неколико година после те прве верзије, измењена готово у потпуности и допуњена, и сада се јавља у штампаном облику са знатно обимнијим материјалом и пажљивијом анализом.

Монографија је структурирана тако да се у првом делу предочава студија о опсценим речима у српском језику, у другом даје речник опсцених речи, у трећем индекси сачињени на основу тог речника, у четвртм додаци, где се представљају типична контекстна окружења опсцених речи и примери њихове употребе а у петом предметна литература.

Потенцијални круг читалаца не ограничава се на професионалне лингвисте и студенте лингвистике – студија може бити занимљива широком кругу истраживача из области друштвених наука, а исто тако и свима онима који из чисте радозналости желе да сазнају нешто више о овом, по природи ствари занимљивом, лексичком пољу.

Пријатна ми је дужност да се захвалим рецензенту, проф. Милораду Радовановићу, те издавачу за низ корисних примедби, које су битно утицале на коначну верзију ове књиге. Захваљујем се такође фондацији Alexander von Humboldt, која је омогућила пилот-истраживање психолошког статуса опсцених речи и анализу опсцених речи у српскохрватским речницима.

1.

ОПСЦЕНЕ РЕЧИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ ЊИХОВА СТРУКТУРА, ФУНКЦИЈЕ И ПСИХОЛОШКИ СТАТУС

1.1. СОЦИЈАЛНОПСИХОЛОШКИ ОКВИРИ ОПСЦЕНОСТИ

Поље опсцених речи, као уосталом и сва друга „семантичка“ или „лексичка поља“, издвајамо првенствено на основу извањезичких датости – у овом случају одређеног скупа социјалнопсихолошких чињеница. Ради се, с једне стране, о одређеним мотивацијским механизмима личности, с друге, пак, стране имамо посла са међуодносом јединке и њеног окружења – у првом реду оног ширег, одређеног разлеглим појмом ’култура’.

1.1.1 СФЕРА ПСИХОЛОГИЈЕ ЛИЧНОСТИ

Мада различите теорије у психологији личности – (нео)бихевиористичке (Byrne, 1966), класичне (Allport, 1955), психодинамичке (Freud, 1957), когнитивне (Kelly, 1955) – личност дефинишу различито и различито виде њене особине и функције, постоји одређена доза сагласности о томе да су мотивацијски механизми један од централних проблема те психолошке дисциплине.

Постоје, по Reykowsk-ом (1992), три широке групе мотива- цијских механизма: сфера нагона (инстиката), сфера потреба „ја“, те морална сфера. У контексту проучавања поља опсцених речи за нас је посебно занимљива сфера нагона јер је управо тај мотивацијски механизам полазна основа дефинисања поља опсцених речи.

Унутар сфере нагона посебно нас интересује сексуална мотивација, у чијој је основи специфичан тип осетљивости на одређене чулне стимулусе и истовремено потреба за сексуалном стимулацијом. Развој ове потребе и учење активности које воде њеном задовољењу одвија се у интеракцији са друштвеном средином. Како с правом примећује Reykowski (1992:139), једна од најранијих појава у том процесу јесте рана категоризација на основу пола – подела на дечаке и девојчице и инкорпорација те поделе у идентитет особе. Важно је напоменути да друштвена средина намеће одређене норме сексуалног понашања, чиме ћемо се позабавити у следећем одељку.

Кад је у питању сфера психологије личности, треба обратити пажњу на још један тип нагонске мотивације – агресију. Лексичко поље којим се ту бавимо може послужити као механизам елиминисања агресивне мотивацијске напетости. Повезана је с тим функција тих истих језичких елемената у тзв. емотивним активностима. Како се ради о типичним контекстима кориштења опсцених речи, томе ћемо се вратити у делу 1.6.

1.1.2 СФЕРА КУЛТУРЕ И ДРУШТВЕНИХ НОРМИ

Како је већ речено, друштвена средина намеће одређене норме – не ради се ту само о нормама које намеће непосредно окружење (вршњаци, породица и сл.) него и о таквим нормама које су кодирани у даној култури. Култура, пак, будући изузетно разлегао појам, захтева прецизнију дефиницију. Овде прихватимо дефиницију Triandisa (1991:12), који културу разуме као: „ентитет који се састоји од објективних артефаката (на пример оруђа, путева) те субјективних творевина (нпр. права, идеологије) које су у прошлости повећавале шансу преживљавања – а које се огледају у задовољавању особа које заузимају исту еколошку нишу и које су следствено томе постале заједничка вредност за све који су могли међу собом комуницирати захваљујући заједници језика и временопростора живота.“

Култура јединкама намеће како прескриптивне норме (оне које им прописују шта треба да се ради), тако и прохибитивне (норме које одређују оно што не сме или не треба да се ради). У светлу оног што нас овде занима, од посебног су значаја ове друге норме. Не само постојање полног нагона, него првенствено прохибитивна норма која се с њим веже у основи је ванјезичког утемељења поља опсцених речи. Европски културни круг, чији је саставни део српска култура, намеће забрану вршења одређених полних радњи и показивање одређених органа у јавности. Прохибитивна норма прописује одређене зоне територијалности око особе, а полни органи недвојбено припадају првој зони примарне територијално-

сти, где се друге особе допуштају само привремено и у одређеним ситуацијама (нпр. сексуални партнер у току полног чина). Враћајући се Тријандисовој концепцији културе као творевина које повећавају шансе преживљавања, може се рећи да недопуштање других у прву зону примарне територијалности има своју адаптативну улогу.

Морфологија људског организма, управо полифункционалност полних органа узрокује да се прохибитивна културна норма односи не само на полне него и на екскреционе пробавне радње. Ако се у јавности не могу показивати полни органи, који су уједно и екскрециони или су у суседству екскреционих, онда се забрана односи и на екскреционе органе и чинове који подразумевају разголићивање.

Јасна је ствар да се норма не односи једнако ни на све ситуације (на нудистичкој плажи уобичајено је показивање гениталија) ни према свим особама (мала деца могу показивати гениталије на плажи) ни према свим органима и радњама (мокрење у парку није непожељно у оној мери колико мастурбирање). Постоји, међутим, општа забрана, која се односи на читаву групу ових активности и органа и управо та забрана представља ванјезичку основу одређења лексичког поља опсцених речи. Не треба посебно указивати на транскултурни релативизам ове забране и постојање таквих култура где је практички нема.

Треба напоменути још и то да опсценост нестаје кад се удаљујемо од људског организма. Тако је назив људског измета (*іовно*) опсцен, док назив различитих животињских измета (*брабоњак*, *балеја*) није, под условом да се заиста и односи

на животињски измет. Слично је и у случају *јебати се: љари-
ти се*, наравно, кад се ово друго односи на животиње.

Функционисање забрањивачке културне норме огледа се и у развијању осећаја стида у процесу друштвеног учења. Сам осећај може се различито одређивати и тумачити већ у зависности од психолошке теорије у оквиру које је посматрамо. Годинама популарна теорија Леона Фестингера (Festinger, 1957) и овде би, вероватно, видела когнитивну дисонанцу између идеалне представе себе као неког ко се подређује забрањивачкој норми и ситуације где се учествује, активно или пасивно, у кршењу те норме. Нећемо се овде упуштати у потанкости психолошких теорија. Оно што нас занима јесте то да се овај осећај огледа у ставовима према опшцим речима, у (не)толерантности према њима, како у смислу (не)спремности да се употребе, тако и у (не)реаговању на њихову употребу код других. Управо тим појавама бавили смо се, унеколико психометријски, у анкети с говорницима српског језика, што је представљено у делу 1.7.

Шира категорија којој припадају поменуте забране назива се табу, па ћемо се њом позабавити у наредном одељку.

1.1.3 ТАБУ

Саму реч *табу* европски су језици преузели преко енглеског *taboo* (постоји и варијанта *tabu*), а тамо је, опет, доспела из полинезијског језика тонганског, где је значила „забрањен“. О постанку те значењском и морфолошком померању ове речи сведочи следећи занимљив цитат из *American Heritage Dictionary* (1992: s. v.):

„Among the many discoveries of Capt. James Cook was a linguistic one, the term taboo. Cook used this word in his journal of 1777 while he was in the Friendly Islands (now Tonga). Hence, even though similar words occur in other Polynesian languages, the form taboo from Tongan tabu is the form we have borrowed. The Tongans used tabu as an adjective; they spoke of persons or things that were tabu, that is, „under prohibition, forbidden, or set apart.“ Cook, besides borrowing the word into English, also made it into a noun referring to the prohibition itself and a verb meaning „to make someone or something taboo.“ From its origins in Polynesian society the word taboo has spread throughout the English-speaking world and has been applied in ways that never occurred to the people from whom Cook originally borrowed it.“

У основи табуа заиста је забрана, односно норма која ту забрану намеће. Ради се о културној норми, таквој која обухвата одређену заједницу у целини. Та норма, како смо већ рекли, намеће одређене обрасце понашања, што значи да су неке форме понашања обавезне, а друге опет непожељне. Тако норма као обавезно намеће поштовање властитих предака, а као непожељно одређује, на пример, показивање гениталија у окружењу где су остали обучени. Свака норма у својој забрањивачкој функцији не ствара табу. Наметање једних образаца понашања и забрањивање других остварују, између осталих, саобраћајна правила, па ипак на црвено обрубљеним круговима знакова забране нису нацртане табуизирани радње. Прототипски табу, за разлику од осталих забрана, као два најизразитија атрибута има то што се ради о културној норми и што се ради о изразито јакој забрани. Друге се норме (нпр. саобраћајни знакови, или стандарди понашања за аристократе) односе само на ограничене сфе-

ре живота или поједине друштвене групе, док табу, као културна норма, има општи карактер за дату културу. С друге стране, унутар културне норме постоје такве забране (нпр. упадање другоме у реч) које нису довољно снажне да би се сматрале табуом.

Атрибуте које смо навели поседује као најизразитије прототипски табу. Постоје, међутим, и атипични случајеви, где је одређена радња табуизирана само за одређени ужи слој. Тако је, на пример, са преиспитивањем података о жртвама ратних злочина, које је табуизирано за ону друштвену групу из које су потекли починиоци, а није за ону из које су жртве.

Табу обухвата широк спектар забрана, од физиолошких радњи, какво је, нпр. пуштање ветрова, преко свесних и циљних активности, нпр. разголићивања на јавном месту, све до гестова, нпр. оних са фалусном позадином, и коначно употребе одређених језичких елемената. Овде нас управо и занима ова последња категорија, језички табу, који се остварује као забрана употребљавања одређених лексемских слојева или појединих лексема и њему ћемо посветити следећи одељак.

1.2.

ЈЕЗИК И ОПСЦЕНОСТ

1.2.1 ТАБУ У ЈЕЗИКУ

Miodunka (1989:209), позивајући се на Видлака, издваја следеће типове забрана за које се везују језички табуи:

1. забране засноване на религијским веровањима, магији, страху и предрасудама;
2. забране изазване пристојношћу, скромношћу или стидом;
3. забране засновне на осетљивости, доброти, љубазности, саосећању или милости;
4. забране које проистичу из мегаломаније, расипности, етикеције, лукавости и интереса.

Забране се вежу за сфере религије (1), секса (2), болести, одеће, јела (3), док група (4) представља оно што нам намећу норме етикеције (нпр. да своје претпостављене не називамо погрдним именима). Опсцене речи, сасвим је јасно, спадају у другу групу.

У српском језику може се наћи велики број примера за сваку од наведених група забрана.

Тако у прву групу, ону која се везује првенствено за веровање и страх, иду сви примери где се избегава „зазивање“ митолошких личности, па се не помиње *ђаво*, него *нечасћиви*, *налејник* и сл., и не куне се у Бога, него у бор: *Бора ми*. Не спомињу се, надаље, болести. А и кад се помену, из страха од њих, присутне особе мењају место верујући тако да ће изаћи из простора у коме је болест поменута, па се тамо и налази.

У другу групу, како је већ речено, спадају опсцене речи, којима ће бити посвећена наредна поглавља.

У трећу групу иду различити називи за одређене људске особине, првенствено мане, какве су оштећен слух, вид, мали или велики раст, гојазност, итд.

Коначно, четврта група обухвата погрдне називе за различите етничке, религијске, верске, професионалне (нпр. полицајци) и друге социјалне групе (нпр. сексуалне мањине).

У додатку је наведен избор из других погрдних назива у српском језику, па се тамо могу наћи и илустрације за претходно изнесене податке.

1.2.2 ПОЉЕ ОПСЦЕНЕ ЛЕКСИКЕ

Позабавићемо се сада критеријумима опсцености. Ти критеријуми одређују да ли ће лексема припадати пољу опсцених речи. Како се може приметити, користимо у лексикологији одомаћен појам лексичког (семантичког) поља (о чему више у Trier, 1931). Да би лексема била опсцена неопходно је да постоји њена садржинска или формална повезаност са сексуалним и/или екскреционим пробавним активностима и органима који у њима учествују, а да се не ради о еуфемизмима. Основни фонд опсцених речи има садржинску везу са наведеним елементима збиљности, а примарна намена њихове форме је за упућивање на те елементе, па зато постоји и формална веза. Код њихових твореница не мора, пак, постојати садржинска веза, а код семантички проширених, специјализованих, позајмљених и измишљених лексема не мора постојати формална веза, јер је основна функција њихове форме упућивање на друге елементе збиљности, или се, пак, та форма јавља као неоргански елемент, па и стоји изван лексикона.

Тако:

